

15. Տեղւոյս չեն հայիր այն փաղաքչական եւ նոյն կարգի յատկացուցիչները, որոնք տրուած են անձնանուններու, այսպէս Սահակ Զայնոզ, Պետրոս Երկաթի, Յովսէփ Կարին, Ստեփանոս Ասողկի, Ստեփ. Երկայն, Յովհ. Արքուկ, Թորոս Ռօսլին (1262), Ստ. Նաոնր եւ նմաններ:

Հ. Ն. Ա.

ՄԱՅՈՒՆ ԶՈՒՆՉԵՐ ԶԱՅՆՈՒՆՆԵՐՈՒ
ՆՍՊԵՐԵՋԻ ՎՐԱՅ

† ԱՐԵՏԻՍ ԱՅԱՐՈՆԵԱՆ

Հայ գրականութեան անդատանին վրայ խոնարհեցաւ ծառ մ'ալ բարձրաբերձ, պլտաղալից եւ մրգաշատ, որուն կենսունակ արդիւնքներէն ծծած էին անցեալ եւ ներկայ սերունդներ անյազօրէն սնունդ ոգէպարար եւ մտազուարճ, եւ պիտի վայելեն եկող սերունդներ նոյնքան հոգեզմայլ:

Աւետիս Ահարոնեան ծնած է 30 յուլուար 1866 Իգդիրի մերձակայ Իգդիրմալա գիւղը Սուրմալի գաւառի մէջ: Իր ուսմանց կրթական ընթացքը կատարեց էջմիածին Գէորգեան ձեմարանը (1881—1886): Եւրոպայի 10 տարիներուն գործեց ուսուցչական ասպարէզի վրայ Իգդիր, Նոր-Բայազետ եւ այլ վայրեր: 1898—1901 հետեւեցաւ Լոզանի Համալսարանի մէջ պատմափիլիսոփայական Բաթնին. ապա տարի մը (1901) Պարիս, Սորբոնի մէջ գրական Բաթնի: Վերադարձաւ Տիգրիս (1902) աշխատակցելու Արասխանեանի «Մուրճ» ամսագրին (1902—1905): Ան դարձեալ Եւրոպա է 1905—1906 տարիներուն: Վերադարձին կը կարգուի տեսուչ Ներսիսեան Դպրոցի (1907—1909): Այնուհետեւ մինչեւ 1923 ապրեցաւ Ահարոնեան միջամուխ քաղաքային եւ քաղաքական գործերու: Ան արդէն Պարիս հաստատուած էր: 1923ին նուիրուեցաւ միւսանգամ գրական աշխատանքներու. այս տասնամեայ գրական բեղուն գործունէութիւնը յանկարծ ընդհատեց դժբախտ կաթուած մը (11 փետրուար 1934 ի Մարտիս), որ անգործութեան դատապարտեց իր գրիչը 14 տարի: Վախճանեցաւ Աւետիս Ահարոնեան տարւոյս ապրիլ 20ին ի

Մարտիս, իր գրական գործունէութեան 60 ամեակին եւ կեանքի 82 ամեայ հասակին:

Ա. Ահարոնեան հայ նորագոյն գրականութեան համար հանդիսացաւ ականաւոր դէմք մը իր բազմաթիւ գրական ստեղծագործութիւններով:

Իր գրական գործունէութեան առաջին 30 տարիները կ'իյնային այն շրջանին, երբ Տաճկահայաստանի ազատագրութեան շարժումը հրատապ փուլի մէջ էր: Մահմանի այն կողմէն սկսած էին հարստահարուածներ փախստեամբ ապաստան փնտռել Կովկաս, անոթի եւ ծարաւ, բորիկ եւ գրգռիչներով մէջ: Այդ փախստականներէն մաս մը Իգդիրէն կ'անցնէր: Ահարոնեան հայրենասէր եւ սէր զգայուն սրտի, արցունքը ականողիքին, իր գրական առաջին փորձերն նուիրեց այդ հայ տառապանքի եւ հայ վշտի ողբերգութեան: Երգեց ոչ միայն հայ ժողովուրդի կրած աղէտը, այլ եւ սիրտ դրաւ իր երգերուն մէջ, շարժելու կարեկցութիւն թշուառներու հանդէպ:

Այս տեղ կանգ չառաւ: Բարձրացուց բողոքի ձայն. ինքնին անցաւ մարտիկներու շարքը, պայքարելու համար հայ դատի համար: Ահարոնեան ունէր շնորհք ոչ միայն դեղեցիկ գրելու, այլ եւ հռետորաբար խօսելու:

Տեսաւ Եւրոպա, շրջեցաւ Զուլիցերիա, Իտալիա եւ Գաղղիա, Գերմանիա եւ Աւստրիա, ուսումնասիրեց արեւմտեան մշակոյթի լուսաւոր եւ ստուերոտ էջերը, եւ նկարչի վրձինով պատկերացուց իր ճանապարհորդական յուշերը: Երգեց իր կարգին հայրենի մշակոյթի պայծառ դէմքերը եւ պատմեց իր կեանքի ասպարէզէն ուրախ եւ տխուր դրուազներ:

Նրբաճաշակ արուեստագէտ էր Ահարոնեան, դասական ոճի սիրահար: Արտայայտուեցաւ պարզ, ամէնուն դիւրընկալ ոճով, եւ գտաւ լայն շրջանակի մէջ հիացողներ: Ունէր նա իր տրամադրութեան տակ ճկուն լեզու, հարուստ բառամթերք, ստեղծագործ միտք, զգայուն սիրտ, խորաթափանց տեսութիւն, հռետորական թռիչք, դիւրասահ գրիչ, հայ եւ օտար կեանքէն բազմազան սպաւորութիւններ, որոնք ձեռն ի ձեռն դաշնաւոր, տուին անոր ստեղծագործութիւններուն ձեւ եւ բովանդակութիւն, լոյս եւ գոյն, տեսք եւ հմայք, մէկ խօսքով ներգաշնակ կառուցուածք:

Պիտի չուզեմ թուել հոս մի առ մի այն մանր պատմուածքները, գողտրիկ պատկերները, վիպական եւ ուղեգրական հատորները, պատմական դրուազներն եւ նմանները, որոնց համադրական ժողովածոյքը ձեռնարկած է, գովելի, ջանասիրութեամբ, հանդուցեալի ժառանգը, Վարդգէս Ահարոնեան, հրատարակել, եւ արդէն լոյս տեսած են Ա. եւ Գ. հատորները: Բայց տեղս կը պահանջէ յիշել գոնէ «Արիական լոյսը Հայոց աշխարհում», «Աւարայրի ոգեկոչումը» եւ յատկապէս «Հոս կիւնը» (Տիգրիս 1897), ուր ազգագրական տեսակէտով կը նկարագրէ հայ գեղջուկ կիւնը իր ընտանեկան եւ ընկերային կեանքի մէջ:

Resumé.

P. N. Akinian: Der Ursprung des gotischen Alphabets. Ist der Erfinder Wulfila, Chorbischof der Goten, oder Maschtotz, Chorbischof der Armenier? Ein Versuch zur Klärung der Frage. I. S. 321—341.

Der hl. Maschtotz, der im Jahre 408 für die armenische und um 416 für die georgische Sprache Alphabete erfunden und damit die Grundsteine zur Förderung der Literatur der beiden Nationen gelegt hatte, bereiste um 420 Römisch-Armenien (nach der Einteilung vom Jahre 385) mit dem Zwecke, die nationale Literatur zu verbreiten. Anatiolius, dux militum per orientem, unterbreitete sein Vorhaben dem Kaiser. Darauf wurde Maschtotz als kaiserlicher Gast nach Kpl eingeladen. Er erreichte die Residenzstadt in Begleitung Ginth's, Bischof von Derschan, und wurde vom Hof und Kirche als Erleuchter der nördlichen Gegenden herzlichst empfangen. Kaiser Theodosius II. kam seinem Verlangen in allen Punkten entgegen. Nach Ostern kehrte er nach Römisch-Armenien zurück. Auf Staatskosten eröffnete er Schulen, sammelte junge Armenier um sich und begann mit dem Unterricht. Koriun, der Zeitgenosse und Schüler des Meisters, der uns diese Einzelheiten berichtet, bringt unerwartet auch einen Passus, als ob er es bis dahin vernachlässigt hätte, darüber an geeigneter Stelle zu berichten. Dieser Passus lautet: „Um jene Zeit herum kam zu ihm ein Priester „Benjamin von der Nation, namens Benjamin. Und er erforschte die barbarischen Worte der aluaneischen Sprache, fertigte dann Schriftzeichen an nach seiner von obenher geschenkten kunstfertigen Begabung. Und durch die Gnade Christi gelang es ihm (die Schriftzeichen nach der Reihe) zu ordnen, (mit Namen) festzusetzen und (deren arithmetischen Werte) abzuwiegen.“

Անտարակոյս ուրիշ պայմաններու մէջ աւելի ճոխ պիտի ըլլար թիւը այն ստեղծագործութիւններու, զորոնք տուաւ Ահարոնեան: Բայց նա չուզեց սարիւլ միայն հայ գրականութեան համար, այլ նաեւ հայ ժողովուրդի համար: Եւ պիտի մնայ իր անունը անմոռաց թէ՛ հայ գրականութեան եւ թէ՛ հայ ժողովուրդի ծոցին մէջ:

Եւ մենք երբ կը յայտնենք մեր ցաւը հայ Բանաստեղծի եւ հայ Գործիչի մահուան առիթով, չենք կրնար չարտայայտել մեր խորին ցաւակցութիւնը Հանդուցեալի վշտահար Տիգրիս S. Նուարդ Ահարոնեանի եւ իր որդւոյն Պր. Վարդգէս Ահարոնեանի:

Հ. Ն. Ա.

Woher kam Benjamin und in wessen Auftrag? Wenn er ein Aluane und seine Landsprache aluanisch war, so sollte seine christliche Gemeinde ihre Niederlassung im Lande der Aluanen, d. h. in Albanien, haben. Um 420 war Arsualen König von Albanien und Bischof Moses das kirchliche Oberhaupt. Um 415 besuchte Maschtotz Albanien und im Einvernehmen mit dem König und dem Bischof führte er dort das armenische Alphabet und die armenische Literatur ein. Albanien im weiteren Sinne erstreckte sich bis zum kaspischen Tor und bis zur Küste, bewohnt von zahlreichen Stämmen mit 26 Sprachen. Das Kulturzentrum des Landes aber, Albanien im engeren Sinne, bestand aus den Provinzen Ardzach und Uti, welche 400 Jahre hindurch Teile Groß-Armeniens und wie dieses christianisiert waren (im Jahre 218) und sprachlich und kulturell mit ihm innig angeknüpft erst im Jahre 297 politisch an Albanien abgetreten wurden. „Albanien“ galt nur als eine geographische Bezeichnung, ein albanisches Volk existierte nicht (S. 328—333). Nach dieser Auffassung konnte Benjamin weder aus Albanien noch im Auftrag des albanischen Königs bzw. Bischofs zu Maschtotz gekommen sein. Daher hat Moschofs zu Maschtotz gekommen sein. Daher hat Moschofs verdreht, daß Benjamin von Maschtotz selbst berufen als Dolmetscher aus Siunik kam, um dem Meister bei seiner Bemühung um ein Alphabet für die g a r g a r i s c h e Sprache beizustehen. Die Gargaren traten in Albanien als ein mächtiger Volksstamm erst im 8. oder 9. Jahrhundert hervor (S. 324—328).

Dieser Passus bei Koriun hat manche Gelehrten zur Suche nach „aluaneischen“ Schriftzeichen angeregt. Im Jahre 1838 teilte E. Boré der französischen Akademie mit, daß er in einer Handschrift zu Edschmiatsin das verlorene albanische

